

М.І.Әбдуов, Т.Б.Қазбеков

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

**Сегіз қырлы, бір сырлы телегей дарын иесі
Құлтума ақын туралы құнды зерттеу***

Белгілі ақын Құлтума Өтемісұлының өмірі мен қызметін қорытындылауға талпыныс жасалған. Оның ХІХ жүзжылдықтың екінші жартысы мен ХХ ғасыр басындағы қазақ поэзиясы дамуына қосқан үлесі қарастырылды. Өзінің айрықша таланты мен шешендік қабілетінің нәтижесінде жеңіске жетіп отырған айтыстарына ерекше назар аударылды.

Кілтті сөздер: шынайы шығармашылық, парасат тұрғысынан пайымдау, қаламгер шығармашылығы, ғылыми-әдеби монография, қазақ жұрты, мұрағат, ғылыми тұрғыда, дәйекті, би-шешендер, ақын-жыраулар, өнер адамдары, өнер туындылары.

Қазіргі кезде, егемендігіміз нығайған тұста, әдебиетіміз бен мәдениетіміздің кешегісі мен бүгінгісі мейлінше әділдікпен, шынайы шығармашылық парасат тұрғысынан пайымдау уақыты туған шақта, әдеби мұраларымызды байыппен саралап, тереңдей зерттеп, ақиқаттың алақанына салу қажеттігі алға тартылып отыр. Замана міндеттерінің бірі — бұрын-соңғы әр түрлі дәрежеде зерттелген мәселелерге, қаламгер шығармашылығына қайта айналып соғып, оларға жаңа заманның, тәуелсіз ой-парасаттың тұрғысынан лайықты бағасын беру. Осы келелі міндеттерді шешуде қол жеткізілген бір құндылық — туғанына 175 жыл толуына орайластырылып шығарылған белгілі ғалым, қаламгер, академик Рашит Әл-Каренидің (Кареновтің) «Ойы ұшқыр, өлеңі сұлу Құлтума ақын» атты ғылыми-әдеби монографиясы [1].

Монографияда кеңдігін де, елдігін де, кемеңгерлігі мен көсемдігін де сөзге сыйғызған қазақ жұртының тарихы мен тағдырын, тәлімі мен тәрбиесін, даналығы мен даладай көңілін сикыр сөзге ұштастырып жырлаған Құлтума Өтемісұлы туралы өзекті ойлар кең көлемде, мол мұрағат деректер негізінде, ғылыми тұрғыда дәйекті зерттеліп жазылған.

«Ер есімі ел есінде» демекші, қазақта бағасын ұлылардың қатарынан баяғыда алған қадірменді бабаларымыз қаншама. Ел ұйытқысын сақтау үшін кіндік қаны тамған қасиетті отанын қара бұлттай төнген алақөз жаулардан қасықтай қаны қалғанша қорғаған батырларды, ағайын-жұрт арасында ауызбіршілік пен ынтымақты ту етіп көтерген би-шешендер мен ақын-жырауларды, өнер адамдарын халық әрқашан құрметтеген, ардақтаған, қастерлеген.

Әрбір өнер туындыларының өз шебері, жасаушы өнерпаздары болатыны, ешбір өнер туындысының көктен даяр күйінде түспейтіні әркімге ақиқат. Сондай-ақ қазақ поэзиясын жасаушылар да өз халқының арасында туып-өскен елінің талантты перзенттері. Әр тұста ағаштан түйін түйіп, қыш пен тасқа ою ойып, мәрмәрден мүсін салған шеберлер сияқты сөз кестесін құра білген, тіл күдіретін игерген асыл сөз шеберлері болған. Оларды халық әр түрлі атаулармен атап, қадірлеген. Солардың ішінде қазақ ауыз әдебиетінің айтыс жанрының жақұттай жарқыраған жұлдызы Құлтума ақынның тұрары хақ. Құлтума Өтемісұлының есімі қазақ әдебиеті тарихында төкпе ақын,

* Рашит Әл-Карени (Каренов). Ойы ұшқыр, өлеңі сұлу Құлтума ақын. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2011. — 176 б.

әйгілі әнші, дарынды композитор ретінде ерекше аталады. Ол — Біржан сал мектебінен тағылым алып, оның өнерін әрі қарай жалғастырғандардың бірі.

Ақын Құлтуманың шығармашылығы жөнінде жеткілікті деңгейде терең деуге болатын зерттеулер көп емес. Бұдан Құлтума ақынның мұрасы мүлде елеусіз қалды деген ұғым тумаса керек. Ақынның өмірі мен өлеңдерін таныстыруға, талдауға арналған мақалалар кейінгі жылдары көбірек жарық көре бастады.

Құлтуманың творчествосын (шығармаларын) барынша қадағалап, жинастырып, зор еңбек еткен адам — академик Ахмет Жұбанов. Оның бұл ретте үлкен зерттеушілік жасағанын атап айтқан жөн.

А.Жұбанов өзінің көп жылдар бойында жүргізген ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижесі — «Заманама бұлбұлдары» атты кітабында, әнші Қосымжан Бабаков туралы берілген әңгімесінде, Құлтумаға байланысты мынадай қызық деректер келтірген: «Қосымжан Бабаков берген Құлтуманың, Біржанның, Ғазездің, Қапаштың, Ақан серінің әндерін осы жолдардың авторы да Латиф Хамидимен бірігіп жазған «Абай» атты операсында пайдаланды... Қосымжан шын мәнісінде әннің, оның тарихының шежіресі, мұрағаты болатын. Қайта біз өзіміздің әлі де арылып болмаған надандығымыздан оның көптеген асыл әндерін, әдемі ән айналасындағы әңгімелерін жаза алмай қалдық. Соның өзінде де ол осы жолдардың авторына Құлтуманың, Қапаштың, Балуан Шолақтың, Жаяу Мұсаның, Ғазездің, Ыбырайдың, Біржанның, Ақанның біз естімеген көптеген әндерімен қатар, олардың өмірбаяндарына, өлеңдеріне қатысты талай деректер беріп кетті. Кеңестік музыка зерттеу ғылымы үшін ол үлкен қолқабыс деп қарау керек» [2].

Құлтуманың «Шабыт шақыру», «Бір ақынға», «Термелер», «Билер жөнінде», «Өмір туралы», «Қарттық жөнінде» деген белгілі термелері, өлеңдері, нақылдары әр жылдары шыққан «Бес ғасыр жырлайды» [3], «Жеті ғасыр жырлайды» [4], «Шешендік шиырлары» [5], «Беташар: Той-томалақ кітабы» [6; 199,200] деген жинақтарда жарияланды.

Бізге жеткен осы бір азғантай ғана мұралар мөлдірлігімен, таза тілімен, дүниені, болмысты образды ойлар арқылы бейнелеуімен, ақындық ойлау жүйесінің ассоциациялық байланыстарға жүгіну шеберлігімен, поэзиялық лексикасымен ерекшеленеді.

Автор аталмыш еңбегін «Ойы ұшқыр, өлеңі сұлу Құлтума ақын» деп атауы да сондықтан болар. Ақынның шығармашылық туындылары тақырыбы жағынан алғанда, моральдық-эстетикалық сипаты күшті, ал әлеуметтік қырынан қарастырғанда, өз заманының қара нардай шөгіп жатқан қырсықтарына қарсылық жасайды. Халықтың қанын сорған ел билеушілерінің іс-әрекетін аяусыз суреттейді.

Автордың пайымдауынша, ақынның ғибратты, парасатты ойға құрылған нақыл-термелерінде мағыналы, сұлу тіршілік кешуге үндеушілік бар. Ақын өз шығармаларында жақсы адамның «аты арып, тоны тозбайтынын», яғни халықтың этикалық кодексін алға тартады.

Автордың зерттеп көрсеткеніндей, XIX ғасырда өмір сүрген ақын-жыраулардың ішінде Құлтума ақынның қазақ әдебиетінде алатын орны алабөтен. Ақ жаңбырдай ақтарылған ақпа ақынның телегей-теңіздей бұрқанған талантына өз тұстастары да, кейінгі ақын-жыраулар да бас иген. Әрі ақын, әрі әнші, әрі композитор Құлтума Өтемісұлы — сегіз қырлы, бір сырлы талант иесі болған.

Монографияда ақынның айтыс-қағыстары, өлең-жырлары, музыкалық шығармалары халқымыздың өнерін, даналығын танытқандай, ұрпақтар ғибрат алғандай асыл мұра, әдеби қазына екендігі жоғары пафоспен паш етілген.

Автордың байқағанындай, қазақ әдебиеті мен өнерінің тарихында өздерінің ерекше шығармашылық қырларымен көзге түсетін бір топ ақын-композиторлар бар. Олар: Біржан сал, Ақан сері, Жаяу Мұса, Балуан Шолақ т.б.

Қазақтың бұрын-соңғы сал, сері ақындарының дәстүрін жалғастырып, поэзия мен музыканы шебер ұштастыра біліп, оны жаңа көркемдік мазмұнымен толықтыру да, қалың бұқараның ой-армандарын білдіретін өршіл сарындармен байланыстыру да бұл ақындардың шығармашылық дүниесінен мол табылады. Солардың қатарында тұрғандардың бірі, белгілі айтыс ақыны — атақты Құлтума Өтемісұлы. Өкінішке орай, қазақтың XIX ғасырдың екінші жартысында және XX ғасырдың басында жасаған әйгілі ақындарының бірі, сазгер әрі әнші Құлтума күні бүгінге дейін әдебиет тарихының шежірелі жинағынан қалыс қалып келген еді. Мұның басты себебі — тоталитарлық жүйе негізіндегі, өткен мұраға деген теріс көзқарас нәтижесінде, ақын мұрасының жөнді жинастырылмай қалуы болатын. Сондықтан автор ардақты өнер иесінің мерейтойына орай біздің заманға жеткен азды-көпті мұрасын бөліп-жармай, тұтасымен жариялауды жөн көріпті. Халқымыздың өткен ғасырлардағы әдебиет әлеміне көз салсақ, бірқатар жыр дүниелері ежелгі жыраулық, ақындық

дәстүрде танылса, біразы әнші-ақындығымен, әнші-жыршылығымен бой көрсетеді. Кейбіреулері тұтқиылда қолма-қол өлең сайысына түсер айтыскерлігімен танылады.

Автордың пайымдауынша, айтыс — қазақ халқына Алланың берген таңғажайып тартуы. Бойына бірнеше өнерді топтастырған синкретті жанрдың табиғаты ауызша жаралып, ұрпақтан ұрпаққа ауызша таралып келеді. Бұл өнердің тағы бір кереметі — талай азуын айға білеген ұлттардың ауызша қалыптасқан дәстүрлері жаңа заманның қомағай көмейіне жұтылып кетіп жатқанда көштен қалмай, жазу-сызу дамыған XX ғасырда да, электронды технология қарыштаған XXI ғасырда да өзінің кез келген жағдайға бейімделе алатынын дәлелдеп берді. Оны аман сақтап тұрған тамыры тереңге кеткен ақындық мектептердің іргетасының беріктігі болса керек.

Өткен ғасырларда қазақ даласының әр аймағында дамыған ақындық мектептер болды. Олардың көш басында айтулы айтыс ақындары тұрды. Мәселен, Сүйінбай, Құлмамбет, Майкөт, Жамбылдар бастаған Жетісу ақындарының мектебі; Кете Жүсіп, Қаңлы Жүсіп, Тұрмағамбет, Нартайлар бастаған Сыр сүлейлері мектебі; Біржан сал, Ақан сері, Үкілі Ыбырай, Жанақ, Орынбай, Кемпірбайлар бастаған Арқа сал-серілері мен ақындары мектебі; Абыл, Нұрым, Қашаған, Ақтандар бастаған Маңғыстау ақындарының мектебі; Майлықожа, Мәделіқожа, Құлыншақ ақындар бастаған Қаратау ақындары мектебі бабалар мұрасының бүгінде қаймағы бұзылмай жетуінің алтын көпірі бола білді.

Қорғалжын-Теңіз аймағы да ежелден ән мен күйге, өлең-жырға өте бай екені қашаннан белгілі ғой. XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырда өмір сүрген атақты ақындар, жыршылар, шежіре таратушылар, имандылықты уағыздаған дастандарды, қиссаларды айтушылар осы маңай тұрғындарының сүйіктілері бола білген. Олар — әрі батыр, әрі ақын Тоқа, ақын-жырау Досмағамбет қожа, Үлебай ақын, күйші-жыршы Бікірдің Илиясы, майталман ақын Түсіп, атақты суырып салма ақын Шаймерден. Және бұл аймақ Мариям Жагорқызы (М.Рекина) мен Рабиға Есімжанова, Қосымжан Бабақов пен Жұмабике Серікбаева сынды саңлақтарды өмірге әкелген өңір.

Бір ерекше айта кететін жайт, ерте кезде ел аралап, талай тойда өлең айтқан, сан айтыста сараман жүйріктікпен жүлде алған ақындардың көбінің-ақ өлеңі хатқа түспей, бірте-бірте ұмытылған ғой. Құлтума мұрасы да дәл осындай халге душар болған. Автордың топшылауынша, бізге жеткені оның ағыл-тегіл төккен жырының жұрнағы ғана болуы мүмкін. Бірақ осының өзінен де айтулы өнер иесінің тіл кестесі, сөз өрнегі танылғандай.

Құрманғазы, Біржан сияқты өмірде қанша қорлық көрсе де өз орындарын сезіп кеткен жандардың бірі осы Құлтума. Бұған ел аузында әнге тіркеп айтып жүрген:

*Сұрасаң, менің атым — Құлтума-ды,
Момыннан Құлтумадай ұл тумады.
Қолға алып домбыраны шырқағанда,
Тамсанып, шіркін, көмей бұлтылдады! —*

дейтін әншінің өзі салған автопортретіндей, оның асқақ ойын, асқан талантын, асқардай дауысын, асқақ үнін, өмірде анау-мынауға имейтін алтын басын бір шумақ өлеңмен беріп тұрған сөзі дәлел.

Құлтума жас кезінен өлеңдегі көркем сөз ұйқасын, айтылу, естілуін, орындаудағы екпін ырғағын дыбыстың сан алуан толқындарына бағындырған. Оның шығармаларында мағынасыз жолдар, орынды, орынсыз көркем сөздің артық-кем ұйқасы жоқтың қасы. Әрбір сөз орнында, өзіне ғана тән мағыналық қызметін атқарып, жарастық тапқан. Ақын-композитор адам жанының ең бір түкпірінде жатқан құпия сырларын қозғайтын әдемі, үнді, ойнақы сөздер мен дыбысты шебер мәнерлей біледі. Артистерге тән сан алуан құбылмалы мінез Құлтуманың өлеңдеріне әсерін тигізбей қоймайды. Оның жүріс-тұрысының шапшаң, түрлі өзгерістерге лезде ұшырауы бірде қайралған қылыштай өткір, кейде қалжың-әзілі аралас, кейде терең философиялық мағынаға тән жырлардың пайда болуына әкеліп соғады. Ақын поэзиясына өмірдің, адамның жарастықты көркем көріністері, жастықтың нәзік сезім күйлері, сыршылдық тән.

Құлтума Өтемісұлы — өзі жасаған заманның перзенті, өзі өмір сүрген дәуірдің өнерпазы: ақыны, әншісі, композиторы. Өнер адамының өрге жүзуі өз бойындағы творчестволық күшке, өзі өскен ұлттық ортаға, өнер-білім дәнін сепкен жанға рухани азық беріп, ой-қиялын дамытқан туысқан халықтардың озық адамдарының ізгі ықпалдарына тығыз байланысты. Асылы, қазақ топырағындағы озық бұқарашыл идеялардың қарыштай дамуының ең күшті себебі өркениетті елдер мәдени жетістіктерінің арқасы, XIX ғасырдың екінші жартысында жасаған революцияшыл демократтар идеясына сүйенген орыстың бай классикалық әдебиеті, өнері. Шоқан, Ыбырай, Абайларды туғызған әдеби орта қандай десек, Біржан, Ақан, Құлтума, тағы басқа өнерпаздардың жетістіктері де сол қауымға ұштасады. Ұлы Абай қазақ поэзиясында жаңалық жаршысы болып, оның реалистік бетін

ашса, музыка өнерінің қазақ топырағындағы жаңа бағытын Біржан, Ақан, Құлтума бастап береді. Бұлардың өнерімізді дамытудағы әсерлері, олардың өскен орталары, алған өнегелері, творчестволарының қайнар көзі — бәрі сабақтас.

Кезінде Құлтума ақын өз бетімен ізденіп, өнеріне жаңа ырғақ, әуен тауып, оны халқының керегіне жұмсай білді. Көршілес елдер, халықтар өмірімен танысты. Қазақ елінің біраз қалаларында болды. Көп нәрсені көріп білді, құлағына жаңа үн ырғақтары сіңді. Елі-жұртынан бөлініп, қалың қара шаруа тобынан оғаштанған уақыты болған емес. Өзінің дер шағындағы талант табыстарын түгел дерлік жас ұрпаққа арнап, солардың жүректерін тебірентер тамаша туындылар жасады. Жоғары адамгершілік идеяларға толы өміршең поэзия, асқақ та әсем ән әуендерін қалдырды. Жастық шақтың кеудені кереген армандарын, басына түскен мұңын, адамның жан сұлулығын, мөлдір махаббат сезімдерін жылуы мол жалынды жырмен толғап, әсем әуенмен аспандата әндетті. Көптеген сазды, сәнді лирикалар қалдырды.

Құлтума поэзиясының асыл арнасы қазақ халқының бай ауыз әдебиетінде, музыкалық фольклоры қазынасында жатыр. Жасынан ел аралап ділмар шешендермен кездесіп, сөз сымбаттарын үйреніп, шешендік дәстүрлерін игереді. Төкпе ақындар өнеріне де жетік болып, талай айтыстарға қатысады.

Қазақтың ақындар айтысы — қазақ халқының өлең өнері мен ақындық шабыт шалымының салтанатты көрінісі. Суырып салма ақындар мен төкпе жыраулардың көп алдындағы нақ майданда өнер көрсететін сахнасы.

Ақындар айтысының мазмұны сан-салалы, онда: салт жырлары, махаббат лирикасы, алма-кезек сайысқан өткір сын, ойнақы әзіл-қалжың, жұмбақ өлең, ата өлең, тау өлең, қара өлең, қайым өлең сияқты өлең түрлерінің бәрі айтылады.

Қазақ арасында айтыстың өрісі өте кең. Ол бала туған шілдехана тойынан бастап, ұлы дүбір мерекелердің бәрін өткізіп отырады. Жастарды сөз өнеріне баулитын жаттығу сипатты айтыстар кең өріс алған. Айтыс — қазақ халқының ақындық өнерінің тамаша дәстүрі және ақындыққа баулып шыңдайтын мектеп.

Құлтума Өтемісұлы — аса дарынды айтыс ақыны. Құлтуманың айтыстары мол болуы да мүмкін, алайда бізге жеткендері көп емес.

Ол кезінде Шөже, Орынбай ақындардан тәлім алып, олармен сөз сайысына түскен. Біржан салмен өнер жарыстырып, жақын қарым-қатынаста болған. Біржан сал Құлтумаға ұстаз, жан аямас асыл дос ретінде қазақ әнінің табиғаты мен оның кисапсыз құпия құбылыстары туралы ақыл-кеңестер беріп отырған.

Қолжазба деректеріндегі сипаттауларға жүгінсек, Құлтума ұзын бойлы, жазық мандайлы, қыр мұрынды, көзі мойылдай қара, кеудесі шалқак, жарқын жүзді кісі екен. Ән шырқап, өлең төгер алдында ұшар құстай қомданып, дүр сілкініп, өзін сергек, ширақ ұстайтын көрінеді. «Еу, деп» айғайлап алып, есіктен төрге дейінгі аралықта аққан селдей, ескен желдей ақындықтың ырғағына тұтас беріліп, қанаттанып кетеді екен [6; 12].

Құлтума Жаяу Мұса, Басықараның Қанапиясы, Ақан сері, Балуан Шолақ, Әздембай, Ғазиз, Үкілі Ыбырай, Кемпірбай, Иман Жүсіп, Ағаш Аяқ, Сабырбай, Шашубай сияқты әнші, ақын, сал-серілермен қарым-қатынаста болған. Ол қазақ даласының түкпір-түкпірін аралай жүріп, Сыр бойында да кеңінен танылады. Осы жерде әйгілі ақын қыпшақ Ырысбаймен айтысқанда оны жеңіп шығады.

Ақын заман жайын сөз еткенде, ел басшыларының әділетсіздігі мен паракорлығын, момынды аунатып жеген қорқау, қомағайлығын бүкпей, ашық айтады. Халық қамын ойлайтын ерлер болмайынша ел-жұрттың алдағы күні қараң деген қорытындыға келеді. Бұған «Базыл болысқа» деген өлеңіндегі пікірлері жарқын дәлел:

*Біз енді қайда барып сыя аламыз.
Сынған бір шам үстіне пияламыз.
Бұл күнде тұрымтайдай сиқымыз жоқ,
Төсекте босқа отырып буланамыз.
«Осы шал тамақ аңдып келді ме?» деп
Айтуға аз нәрсені ұяламыз.*

Қарапайым халық ортасынан шығып, кедейлердің ауыр тұрмысын сезініп өскен Құлтума паракор билер мен пасық байларға қарсылығын уытты мысқыл мен ащы шындыққа толы сатиралық өлеңдерінде айқын білдіреді.

Автордың аталмыш кітабында Құлтума ақынның өмір мұраты, заман бейнесі, тебірене жырлаған шығармалары, әрқилы нақылдары, толғаулары, айтыстары сегіз тарауға топтастырылған.

Алғашқы тарауларда Құлтума ақынның ата-тегі, өмір сүрген жылдары, жастық шағы, айтыс ақыны ретінде таныла бастауы, атап айтқанда, Құлтуманың Ырысбай ақынмен айтысы, Намаз ақынмен кездесуі, Асаубай шешенмен қақтығысуы, Исабек ақынмен айтысуы, Құлтума мен Қожабай арасындағы сөз сайысы жайлы жазылған.

Ортаңғы тарауларда Құлтума ақынның халық арасына кең тарап кеткен нақыл-термелері, бәйіттері, толғаулары беріліп, Құлтуманың әнші, домбырашы, композитор ретіндегі бейнесі суреттелген.

Ұлытау өңірін мекендеген, Бағаналылардан (Найман руы) шыққан әрі шешен, әрі би Ерден батырдың тұлғасын Құлтума ақынның өшпестей өлеңмен сомдауына арнайы тарау арналған.

Кітаптың соңғы тарауларында Құлтуманың өз тұсындағы білікті, қадірлі кісілермен қарым-қатынаста болуы жайлы жазылып, ақын талантын мадақ еткен мәнді сөздер, жанды куәліктер келтірілген.

Сөйтіп ұзақ жылдар бойы айтылмаған «үнсіз» жылдарды кешіп өткен Құлтума ақын алдымызға қайта жарқырап келді. «Өлген тірілді, өшкен жанды» демекші, Тәуелсіздікке қол жеткізіп отырған таңда Құлтума ақынның жалынды өлеңдері қайта оқылып, ұлтымыз ардақты ұлының есімін мақтан ететін болдық.

Тұтастай алғанда, көрнекті ғалым Рашид Әл-Каренидің (Кареновтің) «Ойы ұшқыр, өлеңі сұлу Құлтума ақын» атты кітабы әдебиетіміздің заманауи талаптарынан туындайтын өзекті тақырыпқа жазылған еңбек деп бағалауға болады. Бұл еңбек әйгілі айтыс ақыны Құлтума Өтемісұлының мұрасын танып, бағалау барысында өзінің деректерімен де, ой-түйіндерімен де оқушы қауымға азды-көпті көмегін, пайдасын тигізер деген үміттеміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Каренов (Әл-Карени) Р.С. Ойы ұшқыр, өлеңі сұлу Құлтума ақын. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2011. — 176 б.
- 2 Жұбанов А. Замана бұлбұлдары. — Алматы: Дайк-Пресс, 2001. — 335, 336-б.
- 3 Бес ғасыр жырлайды: XV ғасырдан XX ғасырдың бас кезіне дейінгі қазақ ақын-жырауларының шығармалары: Үш томдық. — 2-т. / Құраст. М.Байділдаев, М.Мағауин. — Алматы: Жазушы, 1984. — 232-238-б.
- 4 Жеті ғасыр жырлайды: Екі томдық. — 2-т. — Алматы: Жазушы, 2004. — 50-55-б.
- 5 Шешендік шыырлары: шешендік сөздер, нақылдар мен толғаулар жинағы / Құраст. І.Есхожин. — Алматы: Қайнар, 1993. — 225, 226-б.
- 6 Беташар: Той-томалақ кітабы / Құраст., алғы сөзін жаз. Ж.Дәуренбеков. — Алматы: Өнер, 1991. — 256 б.

М.И.Абдуов, Т.Б.Казбеков

Ценное исследование о творчестве Култума-акына — человека многогранно талантливого

В статье предпринята попытка обобщить жизнь и деятельность видного поэта Култумы Утемисулы. Рассматривается его вклад в развитие казахской поэзии второй половины XIX столетия и начала XX в. Особое внимание уделяется его айтысам, в которых он часто выходил победителем благодаря своему несомненному таланту и словесному дару.

Attempt to generalize life and activity of visible poet Kultumy Utemisuly becomes. its contribution to development of the Kazakh poetry of second half XIX of century and the XX-th century beginning had been considered. The special attention is given to its verses in which he often came out the winner because of the doubtless talent and verbal gift.